

AGNIESZKA KWIATEK-SOLTYS

Przemiany demograficzne małych miast województwa małopolskiego w latach 1975–1997

Artykuł przedstawia analizę przemian demograficznych zachodzących w małych miastach dzisiejszego województwa małopolskiego od 1975 roku, ze szczególnym uwzględnieniem okresu transformacji gospodarczej kraju. W opracowaniu omówiono rozwój zaludnienia miast i elementy na niego wpływające, jak np. przyrost naturalny i migracyjny; zanalizowano także strukturę płci i wieku ludności.

Zbiór małych miast na badanym obszarze województwa małopolskiego obejmuje obecnie 41 ośrodków o dużym zróżnicowaniu wielkościowym, od liczących niewiele ponad 2 tysiące mieszkańców (Świątniki Górne) do miast posiadających blisko 20 tys. mieszkańców (Trzebinia). Jednocześnie większość badanych ośrodków (63,4%) to miasta liczące poniżej 10 tys. mieszkańców, a 10 miast, a więc niemal 1/4 całego analizowanego zbioru, nie przekroczyło progu 5 tys. mieszkańców, znajdując się w kategorii najmniejszych miast w Polsce. Takie zróżnicowanie wielkościowe w obrębie ośrodków małych w województwie małopolskim różni się nieco od struktury wielkościowej miast małych w Polsce, gdzie miasta poniżej 10 tys. stanowią co prawda 72,2% miast małych, ale miast do 5 tys. mieszkańców jest prawie dwa razy więcej (43,6%). Osiem spośród badanych miast stanowi obecnie siedziby powiatów, pozostałe są centrami gmin miejskich lub miejsko-wiejskich.

U progu badanego okresu, w 1975 roku, miast małych na badanym obszarze było 39, spośród których 12 (30,8%) to miasta powyżej 10 tys. mieszkańców. Jednocześnie liczba miast najmniejszych (do 5 tys.) była podobna (9 ośrodków – 23,1% ogółu miast małych). W latach 1975–1997 aż 12 miast zmieniło kategorię wielkościową – Gorlice, Skawina i Andrychów przeszły do kategorii miast średniej wielkości, a Trzebinia z miasta liczącego w 1975 i przez cały badany okres powyżej 20 tys. mieszkańców stała się statystycznie miastem małym w 1997 roku, na skutek ujemnego w ostatnich latach przyrostu naturalnego i salda migracji. Pozostałych 5 ośrodków przeszło do kategorii miast liczących powyżej 10 tys. mieszkańców (Limanowa najwcześniej, bo w 1978 r., Miechów w 1980, Dąbrowa Tarnowska w 1988, Bukowno w 1991, a Krzeszowice dopiero w 1997 roku). Spośród najmniejszych ośrodków w 1975 roku tylko trzy miasta liczą obecnie ponad 5 tys. (Sułkowice od 1980 roku, Dobczyce od 1988 i Muszyna od 1995).

Największą dynamikę w całym badanym okresie wykazuje Limanowa (88,2%), która niemal podwoiła liczbę ludności (tab.1). Jest to jednocześnie ośrodek, dla którego dynamika ta w okresie 1975–1988 była również najwyższa (70,6%). Przyczyną tak szybkiego przyro-

stu liczby ludności było włączenie w 1977 roku uprzemysłowionej wsi Łososina Górna (o powierzchni 171 ha), a także 580 ha z 4 innych wsi (Koszary, Lipowe, Sowliny, Stara Wieś). Powyżej 50% przyrost w latach 1975–1997 odnotowano również w Dobczycach (70,1%), szczególnie w latach 1975–1988, co wiązać można z budową zapory na Rapie i rozwojem budownictwa mieszkaniowego dla ludności z terenów zalewowych (Kwiatk-Sołtys 1996). Wysoki przyrost odnotowano również w Krzeszowicach (61,6%, w latach 1975–1988 prawie 50%). Było to spowodowane wzrostem ludności w końcu lat siedemdziesiątych, do czego przyczynił się rozwój przemysłu, budowa kombinatu szklarniowego i co za tym idzie pojawienie się nowych osiedli mieszkaniowych. Znaczny w porównaniu z innymi miastami wzrost liczby ludności po 1988 roku (23,6%) związany jest w Krzeszowicach ze zmianami administracyjnymi i przyłączeniem kilku okolicznych wsi w 1997 roku. Rozwój przestrzenny miasta postępuje dziś głównie w kierunku wschodnim, poza kombinat szklarniowy. Stanowi on wyraźną granicę w ekspansji terytorialnej Krzeszowic w tym kierunku, który władze miasta uważają za pożądany, ze względu na nowy podział administracyjny kraju i przynależność miasta do powiatu krakowskiego.

Znaczny wzrost ludności zanotowano również w Dąbrowie Tarnowskiej i Brzesku, w którym funkcjonujące na terenie miasta zakłady (m.in. fabryka opakowań blaszanych) przyczyniły się do rozwoju budownictwa mieszkaniowego, oraz w Bukownie, gdzie na wysoką dynamikę wpłynął przede wszystkim ostatni okres lat 1988–1997. Powyżej średniej dla wszystkich miast (27,8%) uplasowało się ponadto 8 ośrodków, z czego połowa to miasta położone na obszarze byłego województwa bielskiego (Chelmek, Kęty, Sucha Beskidzka i Wadowice). Swoją wysoką pozycję miasta te zawdzięczają głównie napływowi ludności w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych.

W badanym okresie jedynie Trzebinia zmniejszyła liczbę ludności i charakteryzuje się ujemną dynamiką (–3,0%). Bardzo niski wskaźnik dynamiki Szczawnicy jest jedynie wyrazem zmian administracyjnych. Szczawnica w latach 1973–1981 tworzyła bowiem jeden organizm miejski z pobliskim Krościenkiem. W latach 1988–1997 Szczawnica (już bez Krościenka) wykazuje jednak wyższą od przeciętnej dynamikę rozwoju.

Warto podkreślić, iż na dość korzystny obraz w rozwoju demograficznym małych miast w ciągu ostatnich 22 lat wpłynął przede wszystkim koniec lat siedemdziesiątych i początek lat osiemdziesiątych, kiedy burzliwie rozwijało się spółdzielcze budownictwo mieszkaniowe i napływ ludności ze wsi do analizowanych miast był duży (Rajman 1989). W początkowym okresie transformacji gospodarczej kraju sytuacja ta uległa zasadniczej zmianie. W większości małych miast nie wybudowano ani jednego bloku mieszkalnego, a przyrost naturalny w wielu miastach jest ujemny. Wysoka dynamika spowodowana jest zatem przede wszystkim zmianami administracyjnymi, a nie przyrostem naturalnym czy migracjami. O odmiennych od dotychczasowych tendencjach rozwoju demograficznego świadczy m.in. fakt, że 8 z badanych ośrodków zmniejszyło w tym okresie liczbę ludności.

Na podstawie przedstawionych tendencji można zatem wyróżnić:

a) miasta rozwojowe (dynamika powyżej średniej), np. Dobczyce, Dąbrowa Tarnowska, Limanowa, Mszana Dolna, Niepołomice, Zator. Są to miasta często położone na korzystnych, również pod względem komunikacyjnym, obszarach, gdzie pręźnie rozwija się przedsiębiorczość, powstają liczne firmy, często z udziałem kapitału zagranicznego. Miasta te położone są równocześnie na obszarach korzystnych ze względu na walory przyrodniczo-krajobrazowe, które teraz są częściej doceniane niż 20 lat temu;

Tabela 1. Dynamika zaludnienia małych miast woj. małopolskiego w latach 1975–1997

Lp.	Miasto	Ludność			Dynamika		
		1975	1988	1997	1975-88	1988-97	1975-97
1	Alvernia	.	.	3210	.	x	x
2	Biecz	4409	4879	4884	10,7	0,1	10,8
3	Brzesko	11633	16564	17788	42,4	7,4	52,9
4	Brzeszcze	11314	12801	12470	13,1	-2,6	10,2
5	Bukowno	6941	7530	10502	8,5	39,5	51,3
6	Chelmek	6985	9475	9397	35,6	-0,8	34,5
7	Dąbrowa Tarnowska	7023	10070	11136	43,4	10,6	58,6
8	Dobczyce	3400	5055	5785	48,7	14,4	70,1
9	Grybów	5241	6159	6131	17,5	-0,5	17,0
10	Jordanów	3943	4745	4775	20,3	0,6	21,1
11	Kalwaria Zebrzydowska	4454	4706	4477	5,7	-4,9	0,5
12	Kęty	13496	18368	19588	36,1	6,6	45,1
13	Krynica	11291	12728	13086	12,7	2,8	15,9
14	Krzyszowice	6495	8494	10498	30,8	23,6	61,6
15	Libiąż	12409	16932	18049	36,4	6,6	45,5
16	Limanowa	7743	13207	14570	70,6	10,3	88,2
17	Maków Podhalański	5332	5608	5938	5,2	5,9	11,4
18	Miechów	9342	11330	11853	21,3	4,6	26,9
19	Mszana Dolna	5426	6061	6805	11,7	12,3	25,4
20	Muszyna	3993	4789	5068	19,9	5,8	26,9
21	Myślenice	14523	17154	17838	18,1	4,0	22,8
22	Niepołomice	5374	6772	7467	26,0	10,3	38,9
23	Nowy Wiśnicz	.	.	2650	.	x	x
24	Piwniczna	5111	5390	5681	5,5	5,4	11,2
25	Proszowice	5871	6739	6717	14,8	-0,3	14,4
26	Rabka	11509	13353	13663	16,0	2,3	18,7
27	Skała	.	3613	3633	x	0,6	x
28	Sławków	6160	7197	6971	16,8	-3,1	13,2
29	Słomniki	4402	4475	4471	1,7	-0,1	1,6
30	Stary Sącz	6317	8477	8884	34,2	4,8	40,6
31	Sucha Beskidzka	7678	9725	9843	26,7	1,2	28,2
32	Sułkowice	4784	5540	6018	15,8	8,6	25,8
33	Szczawnica	9172	6709	7325	x	9,2	x
34	Świątniki Górne	.	.	2036	.	x	x
35	Trzebinia	20600	20470	19986	-0,6	-2,4	-3,0
36	Tuchów	5001	5862	6256	17,2	6,7	25,1
37	Wadowice	13182	18293	19607	38,8	7,2	48,7
38	Wieliczka	16179	17767	17856	9,8	0,5	10,4
39	Wolbrom	7748	8660	9453	11,8	9,2	22,0
40	Zator	2884	3246	3591	12,6	10,6	24,5
41	Żabno	3234	4008	4281	23,9	6,8	32,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie roczników statystycznych województw z różnych lat

b) miasta o umiarkowanym tempie przyrostu liczby ludności, np. Miechów, Muszyna, Myślenice, Piwniczna, Stary Sącz;

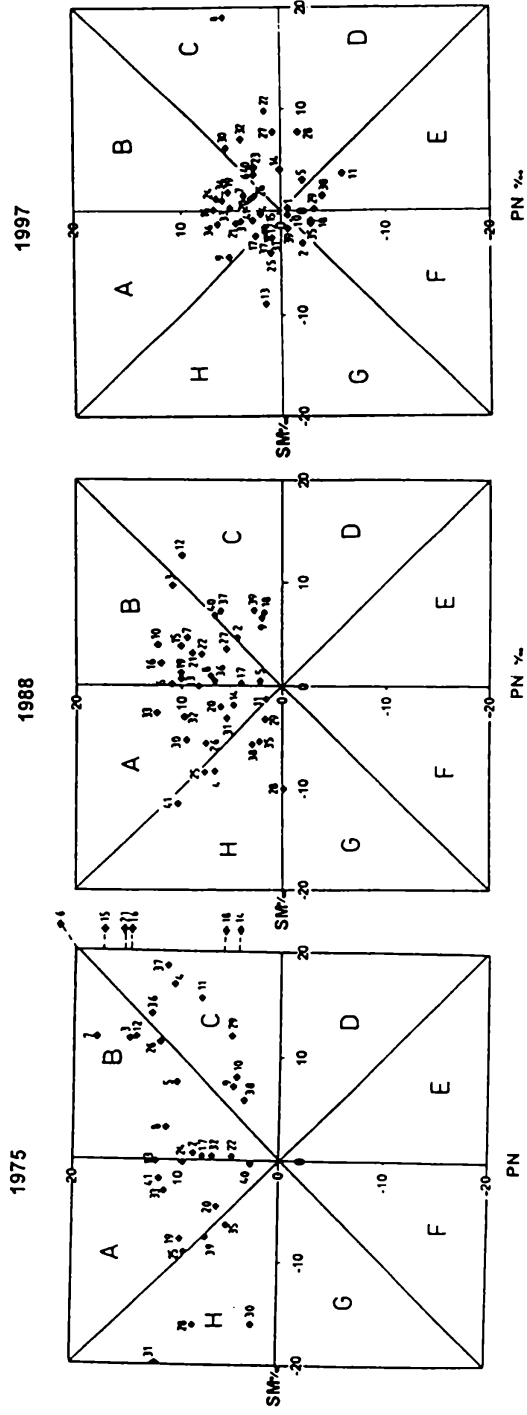
c) ośrodki stagnujące, o niewysokiej dynamice rozwoju, np. Biecz, Jordanów, Sucha Beskidzka, Skala, Wieliczka

d) miasta depopulacyjne (aż 8 ośrodków): Brzeszcze, Chełmek, Grybów, Kalwaria Zebrzydowska, Proszowice, Sławków, Słomniki, Trzebinia. Są to albo miasta położone na terenach rolniczych, albo też monofunkcyjne miasta przemysłowe. Warto przy tym nadmienić, że warunkiem spełnienia przez mały ośrodek miejski funkcji „hamulca” procesów depopulacyjnych jest od dawna zachowanie odpowiedniej proporcji między jego bazą ekonomiczną a strukturą funkcjonalną danej gminy. Jeśli baza ta jest zbyt słaba, a jednocześnie dany teren leży w sferze oddziaływania innego większego miasta, tendencje depopulacyjne nie ulegną zahamowaniu (Kuciński, Rakowski 1982).

Na taki stan rozwoju demograficznego wpływa bardzo zróżnicowany w miastach przyrost naturalny oraz zmieniające się saldo migracji. Na początku badanego okresu, w 1975 roku, depopulacyjne typy – według typologii Webba – reprezentowały 4 miasta (Stary Sącz, Sławków, Sucha Beskidzka i Wolbrom). Wszystkie miały bardzo niskie salda migracji (od -7,5 do -20‰) i równocześnie dodatni, choć zazwyczaj niewielki przyrost naturalny, należały zatem do typu H. Większość miast reprezentowała typ C – 14 ośrodków, B – 9 miast oraz A – 8 miast. Znajdowały się one zatem w różnych fazach rozwojowych (ryc. 1). W analizowanym zbiorze występowały też miasta z bardzo wysokimi – skrajnymi współczynnikami salda migracji, nawet do 80‰ (Chełmek) (Krakowska 1987).

U progu okresu transformacji, w 1988 roku, nadal dominują typy rozwojowe (B,A,C), jednak z wyjątkiem Sławkowa wszystkie miasta mają już dodatni przyrost naturalny ludności. Miastami depopulacyjnymi w przekroju tego roku są: Proszowice, Słomniki, Wieliczka, Żabno, Brzeszcze i Trzebinia. Większość miast nadal reprezentuje rozwojowe typy A, B, C, przy czym typ B, a więc określający miasta o dodatnim przyroście naturalnym większym od dodatniego salda migracji, dominuje. Brak jest jednocześnie miast z tak skrajnymi wartościami obu współczynników, jak było to widoczne w 1975 roku.

Kolejne lata przynoszą już większe zróżnicowanie miast i większy ich rozrzut we wszystkich typach. Ujemny przyrost naturalny odnotowano jednak tylko w Sławkowie, Słomnikach i Trzebini. W roku 1997 rozrzut miast jest jeszcze większy i reprezentowane są już wszystkie typy w ujęciu Webba, gdyż coraz więcej miast ma już ujemne bądź saldo migracji bądź przyrost naturalny. Dominują nadal, choć w znacznie mniejszym już stopniu, typy rozwojowe od A do D (63% miast). W przekroju 1997 r. odnotowano aż 17 ośrodków emigracyjnych (m.in. Biecz, Grybów, Krynica, Proszowice), jednocześnie aż 11 ośrodków ma już ujemny przyrost naturalny ludności (najniższy w Kalwarii Zebrzydowskiej, Słomnikach i Wielicze). Najkorzystniejszą sytuację w tym okresie mają Dobczyce, z bardzo wysokim saldem migracji (19‰) oraz Niepołomice i Stary Sącz. Trzeba przy tym zaznaczyć, że co prawda rozrzut miast we wszystkich typach jest coraz większy, to jednak, z drugiej strony, miasta upodabniają się do siebie poprzez wyraźne zmniejszenie wartości współczynników salda migracji i przyrostu naturalnego. Na wykresie Webba punkty reprezentujące poszczególne miasta zbliżają się zatem do punktu przecięcia osi, jest to tendencja zachodząca nie tylko w małych ośrodkach w woj. małopolskim, ale typowa dla całego zbioru miast w Polsce (ryc. 1).

Ryc. 1. Typologia miast według J. Webba

Legenda: numeracja miast jak w tabeli nr 1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie roczników statystycznych poszczególnych województw z różnych lat

Tabela 2. Kierunki migracji ludności małych miast województwa małopolskiego

L.p.	Miasto	1988						1997					
		Napływ			Odpływ			Napływ			Odpływ		
		na 1000 mieszczk.	z miast %	ze wsi %	na 1000 mieszczk.	do miast %	na wies %	z miast %	z wsi %	na 1000 mieszczk.	do miast %	na wies %	
1	Alwernia	.	.	.	.	.	9,0	58,6	41,4	9,7	38,7	51,6	
2	Biecz	15,2	39,2	60,8	10,5	74,5	25,5	19,1	72,3	11,9	29,3	70,7	
3	Brzesko	19,5	21,7	78,0	9,8	48,8	45,7	10,0	61,2	11,2	31,2	64,8	
4	Brzeszcze	12,4	38,4	61,6	20,7	45,3	54,0	12,7	30,4	69,6	13,0	22,2	77,8
5	Bukowno	20,1	76,8	22,5	19,5	76,2	23,8	13,7	51,4	47,9	11,0	65,5	31,0
6	Chelmek	14,1	45,5	54,5	13,9	79,5	15,9	13,5	41,7	58,3	10,2	50,0	47,9
7	Dąbrowa Tarnowska	17,8	24,0	75,4	13,1	33,3	42,4	9,5	17,9	79,2	10,3	35,7	39,1
8	Dobczyce	11,7	42,4	57,6	10,7	64,8	35,2	25,1	54,5	40,7	4,8	60,7	39,3
9	Grybów	19,8	35,2	64,8	13,2	48,1	51,9	9,9	32,8	67,2	14,4	35,2	64,8
10	Jordanów	14,1	28,4	71,6	10,1	39,6	60,4	11,9	36,8	63,2	13,8	28,8	60,6
11	Kalwaria Zebrzydowska	8,5	35,0	65,0	9,8	69,6	30,4	15,2	27,9	72,1	11,6	30,8	69,2
12	Kęty	20,3	39,2	60,8	7,6	46,4	53,6	9,1	39,7	54,2	11,4	37,2	55,6
13	Krynica	18,2	59,5	40,5	17,5	72,6	27,4	7,0	54,9	40,7	15,9	66,3	31,7
14	Krzyszowice	21,1	53,6	45,8	23,0	64,1	34,4	11,4	45,0	53,3	8,1	48,2	41,2
15	Libiąż	16,8	47,5	52,5	12,8	71,4	26,7	7,3	62,9	34,1	8,8	37,1	61,0
16	Limanowa	11,4	32,0	68,0	9,2	46,3	53,7	10,6	36,4	62,3	10,5	39,9	58,2
17	Maków Podhalanski	13,9	46,2	52,6	13,6	42,1	57,9	11,3	56,7	41,8	13,6	40,7	58,0
18	Miechów	10,9	29,8	70,2	12,5	71,8	28,2	14,8	36,0	58,9	14,9	40,7	59,3
19	Mszana Dolna	14,8	26,7	72,2	13,5	47,6	51,2	11,8	38,8	53,8	9,8	40,3	52,2

20	Muszyna	15,5	52,7	45,9	17,5	69,0	28,6	13,0	74,2	25,8	12,2	43,5	53,2
21	Mysłenice	12,6	44,9	55,6	9,5	37,4	62,6	7,6	47,1	47,1	8,4	38,3	61,7
22	Niepołomice	19,2	59,2	40,8	16,1	64,2	33,9	15,9	64,7	35,3	7,1	52,8	34,0
23	Nowy Wiśnicz	.	.	.	.	.	.	17,7	36,2	61,7	13,2	54,3	45,7
24	Piwniczna	10,8	37,9	58,6	10,8	58,6	41,4	10,7	49,2	47,5	9,2	57,7	42,3
25	Proszowice	14,7	34,3	65,7	23,1	62,2	37,8	11,2	26,7	72,0	15,0	35,6	64,4
26	Rabka	12,9	55,8	43,0	18,5	58,7	36,4	11,5	55,4	42,0	10,5	57,3	36,4
27	Skąta	9,7	57,1	42,9	6,1	95,5	4,5	13,8	80,0	20,0	6,6	50,0	41,7
28	Śląsków	12,6	59,3	40,7	22,6	83,4	16,6	15,6	87,2	11,0	7,6	67,9	32,1
29	Ślorniki	7,6	50,0	50,0	10,9	79,6	20,4	13,9	33,9	62,9	13,2	50,8	49,2
30	Stary Sącz	11,7	62,6	37,4	17,0	72,2	27,8	13,6	37,2	62,0	7,4	39,4	60,6
31	Sucha Beskidzka	11,1	59,3	40,7	14,3	51,1	48,9	9,5	34,0	64,9	12,1	47,1	52,9
32	Sulkowice	4,9	40,7	59,3	7,9	59,1	40,9	9,3	28,6	66,1	4,8	58,6	41,4
33	Szczawnica	10,3	44,9	55,1	13,0	65,5	34,5	9,4	55,1	37,7	8,5	69,4	30,6
34	Świątniki Górne	.	.	.	.	.	.	4,4	22,2	77,8	3,4	57,1	42,9
35	Trzebinia	19,2	38,9	60,6	24,6	71,8	26,8	11,0	59,4	39,7	12,4	49,0	48,6
36	Tuchów	21,2	22,6	77,4	20,6	60,3	35,5	14,9	31,2	65,6	16,0	47,0	51,0
37	Wadowice	17,8	32,5	67,5	10,6	49,5	50,5	12,2	44,8	53,6	15,2	24,8	70,8
38	Wieliczka	10,8	68,6	29,8	16,4	82,9	17,1	10,1	77,9	20,4	8,6	63,0	35,7
39	Wolbrom	22,7	21,3	78,2	15,5	46,3	53,7	9,6	30,8	68,1	11,2	40,6	59,4
40	Zator	15,4	34,0	66,0	8,6	25,0	75,0	16,7	63,3	36,7	12,5	20,0	80,0
41	Żabno	11,7	61,7	38,3	23,2	49,5	29,0	11,4	32,7	65,3	13,5	29,3	60,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie roczników statystycznych poszczególnych województw z 1989 roku oraz danych GUS

Interpretacja głównych kierunków migracji wskazuje, że udział poszczególnych kierunków zarówno w odpływie jak i napływie ludności ulega wyrównaniu. W 1988, podobnie jak i w 1997 roku, średnio dla wszystkich badanych miast w napływie ludności dominuje napływ ze wsi (56 i 53%). W odpływie ludności z miast sytuacja ta uległa jednak zmianie. W 1988 roku średnio dla wszystkich ośrodków dominował jeszcze odpływ do miast (60%), natomiast niemal 10 lat później wyższą przeciętną wartość osiąga odpływ na wieś (54,7%). Należy się spodziewać, że proces odpływu ludności z miast na wieś, również i z miast małych, będzie przybierał coraz większe rozmiary, przy czym będzie to proces powiązany z dalszą zmianą sytuacji ekonomicznej kraju (Rajman, Kwiatek-Sołtys 1998). Dla niektórych miast ten kierunek migracji już dziś znacznie przewyższa odpływ do miast, np. dla Zatora (80%), Brzeszcz (77,8%), Wadowic (70,8%) czy Biecza (70,7%) (tab. 2).

Migracje są jednym z elementów wpływających na zróżnicowanie miast pod względem współczynnika feminizacji. Liczba kobiet przypadająca na 100 mężczyzn średnio dla wszystkich małych miast województwa małopolskiego jest obecnie niższa od średniej dla miast w kraju (109), wynosząc 107 kobiet na 100 mężczyzn. Najwyższy współczynnik feminizacji odnotowano w miastach turystyczno-uzdrowiskowych (Krynica 117, Rabka 116) i usługowych (Krzyszowice 113, Słomniki 113, Wieliczka 111, Wadowice 111, Miechów 110), co wiązać należy z charakterem ich rynków pracy. Miasta przemysłowe mają ten wskaźnik z reguły poniżej średniej (Trzebinia 105, Sułkowice 101, Libiąż 101). Anormalną strukturę odnotowano natomiast w 1997 roku w Piwnicznej, gdzie na 100 mężczyzn przypada zaledwie 99 kobiet.

Analiza zmian przyrostu naturalnego jako drugiego obok migracji składnika przyrostu rzeczywistego ludności w miastach w latach 1975–1997 pozwoliła na wyróżnienie kilku kategorii miast:

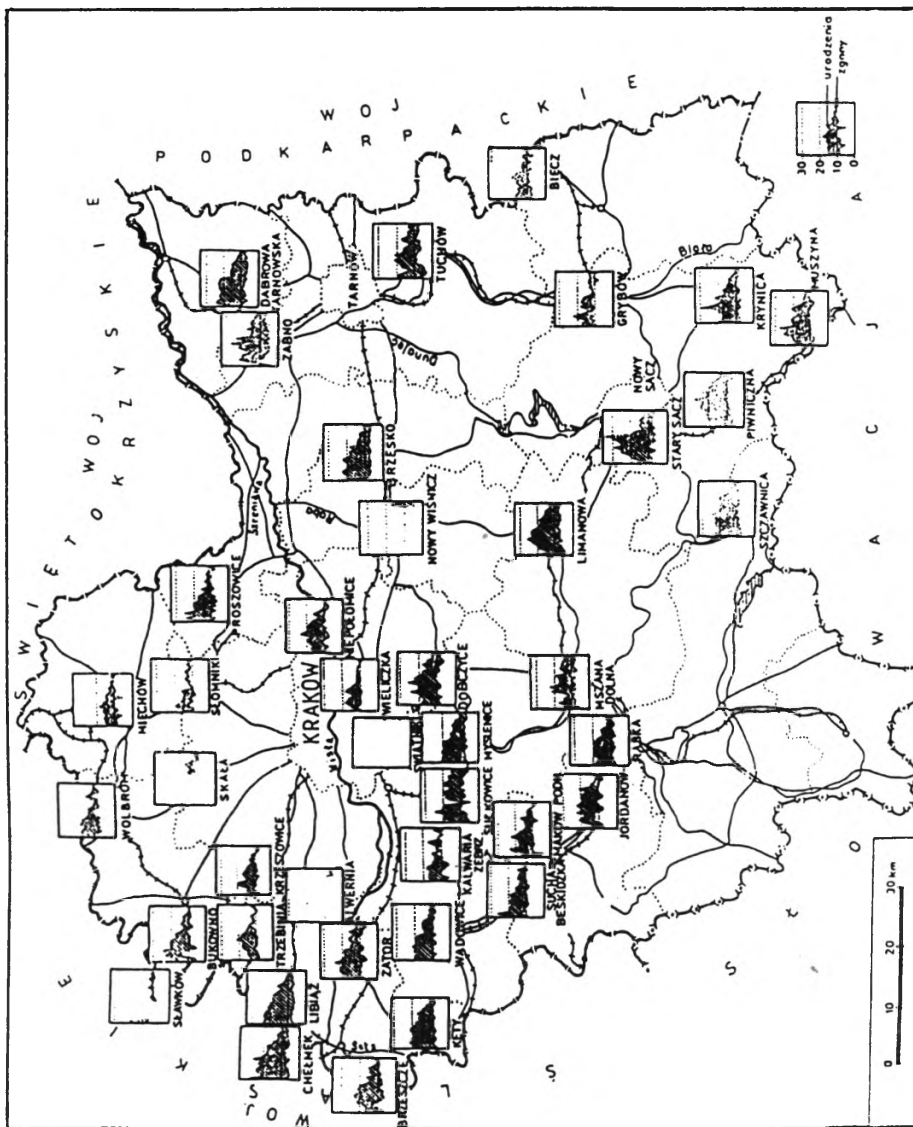
a) miasta o dodatnim przyroście naturalnym w całym okresie, ale obniżającym się stopniowo, przede wszystkim na skutek zmniejszenia się liczby urodzeń. W tej grupie znalazły się niemal wszystkie byłe miasta powiatowe (Brzesko, Dąbrowa Tarnowska, Limanowa, Myślenice, Wadowice), a ponadto Chełmek, Kęty, Krynica, Libiąż, Rabka oraz Szczawnica, a więc jednocześnie prawie wszystkie większe spośród małych miast regionu;

b) miasta, które mają dodatni przyrost naturalny w całym okresie, z w miarę wyrównaną linią zgonów, lecz ze znacznymi wahaniami poziomu urodzeń (Dobczyce, Muszyna, Piwniczna, Stary Sącz, Tuchów, Zator);

c) miasta o bardzo nieregularnej linii zarówno urodzeń jak i zgonów, ale o stale dodatnim przyroście naturalnym ludności (Jordanów, Maków Podhalański, Mszana Dolna, Proszowice, Sułkowice);

d) miasta, które w okresie 1975–1996 linię urodzeń miały niejednokrotnie przeciętą linią zgonów, a więc przyrost naturalny był w nich sporadycznie ujemny. Tę kategorię podzielono dodatkowo na dwa podtypy: miasto, w których tzw. nożyce demograficzne wystąpiły już przed 1988 rokiem – Słomniki, Żabno, i miasta o przyroście naturalnym ujemnym dopiero w okresie transformacji gospodarczej, często również obecnie – Alwernia, Biecz, Bukowno, Grybów, Kalwaria Zebrzydowska, Krzyszowice, Miechów, Niepołomice, Skąła, Sławków, Sucha Beskidzka, Trzebinia, Wieliczka, Wolbrom (ryc. 2).

W powyższej klasyfikacji pominięto Nowy Wiśnic i Świątniki Górne, które są nowymi miastami, toteż nie dysponowano dla nich porównywalnymi materiałami statystycznymi dla lat 1975–1997.

Ryc. 2. Przyrost naturalny ludności w małych miastach województwa małopolskiego w latach 1975–1997

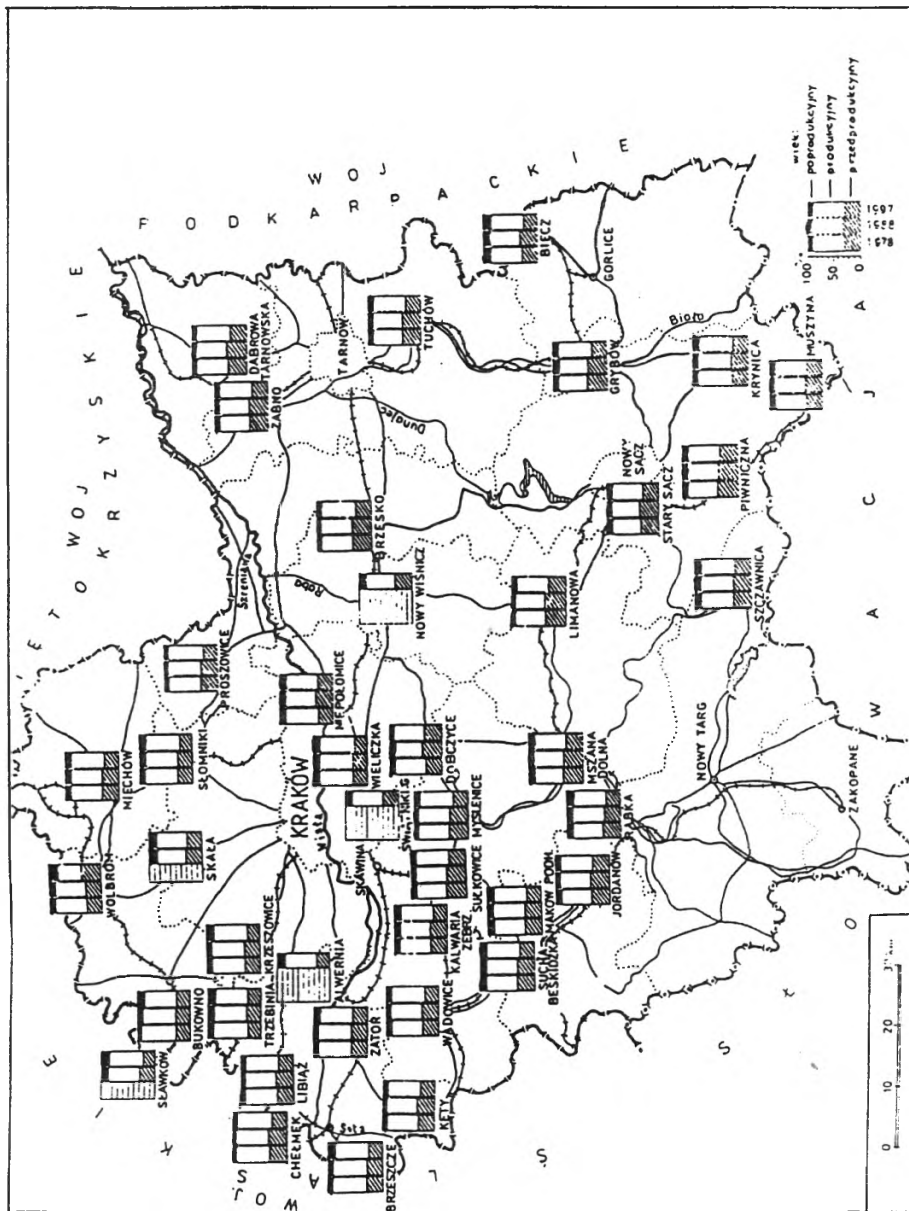
Źródło: Opracowanie własne na podstawie roczników statystycznych województw z różnych lat

Przedstawiony przebieg rozwoju demograficznego miast wpływa na strukturę wieku ich ludności. W okresie międzypisowym (1978–1988) społeczeństwo większości małych miast uległo odmłodzeniu (ryc. 3). Nieznacznie zwiększył się odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym i zmalał procent ludności w wieku poprodukcyjnym. Na taką sytuację wpłynął dalszy rozwój przemysłu w wielu badanych miastach i związane z nim budownictwo mieszkaniowe, które doprowadziło do napływu ludności na ogół młodej. W niektórych jednak miastach postępuje proces starzenia się ludności, widoczny w stopniowym zmniejszaniu się udziału grupy przedprodukcyjnej i wzroście udziału grupy poprodukcyjnej, co pokazują już dane od roku 1978. Sytuacja taka ma miejsce w Słomnikach, gdzie proces starzenia się społeczeństwa jest długotrwały, a także w Sułkowicach, Brzeszczach, Suchej Beskidzkiej. W latach 1988–1997 proces starzenia się ludności nasila się już niemal we wszystkich miastach.

W 1988 roku do starych demograficznie należałoby zaliczyć: Krzeszowice, Słomniki, Wieliczkę – z miast ówczesnego woj. krakowskiego; Brzeszcze, Trzebinę i Wolbrom – z miast woj. katowickiego, oraz Kalwarię Zebrzydowską i Suchą Beskidzką – z byłego woj. bielskiego. Ze względu na wysoki udział ludności powyżej 65. roku życia w Skale i Bieczu również i te miasta znalazłyby się w tej kategorii, pomimo odsetka dzieci nieznacznie przekraczającego jeszcze 25%. Jednocześnie do grupy społeczeństw dojrzałych należało większość miast byłego woj. nowosądeckiego – Myślenice, Sułkowice, Tuchów i niektóre miasta woj. bielskiego, jak Kęty, Maków Podhalański, Wadowice i Zator. Pozostałe miasta znajdowały się na etapie przejściowym z dojrzałości do starości demograficznej. Udział dzieci we wszystkich tych miastach kwalifikował je bowiem do miast zaledwie dojrzałych demograficznie, jednak udział ludności powyżej 65. roku życia przekraczał w nich próg 10% (Biecz, Bukowno, Miechów, Muszyna, Niepołomice, Rabka, Sławków oraz wcześniej wspomniane Skala i Biecz). Do najmłodszych należały wówczas społeczności Brzeska, Chełmka, Dąbrowy Tarnowskiej, Dobczyc, Libiąża, Limanowej i Żabna.

W kolejnym okresie proces starzenia się populacji nasilił się już we wszystkich rozpatrywanych miastach. Znacznie zwiększył się bowiem odsetek osób starych i równocześnie zmniejszył się udział dzieci. W przekroju 1997 roku jedynie społeczności Dobzyc i Limanowej są dojrzałe demograficznie, pozostałe miasta albo już należą do starych demograficznie (np. Alwernia, Biecz, Kalwaria Zebrzydowska, Krzeszowice, Skala, Sławków, Słomniki, Trzebinia, Wieliczka), albo są na etapie przejściowym z dojrzałości do starości demograficznej, zazwyczaj ze względu na niższy w nich jeszcze udział ludności starej (Kwiatk-Sołtys 1998).

Analiza zmian indeksu starości demograficznej, liczonego jako liczba osób w wieku 65 lat i więcej przypadających na 100 dzieci, pozwoliła wyodrębnić miasta, w których proces starzenia ludności w latach 1988–1997 najbardziej się pogłębił (tab. 3). W tej grupie znalazły się miasta, które w 1988 roku należały jeszcze do względnie młodych demograficznie, np. Brzesko, Dąbrowa Tarnowska, Kęty, Krzeszowice, Limanowa, Myślenice i Sławków. Najmniejszą zmianę zaobserwowano przy tym w miastach starych już w 1988 roku, jak Skala, Wolbrom, Zator. Do miast, dla których indeks starości jest obecnie najwyższy, zaliczyć trzeba: Alwernię, Biecz, Kalwarię Zebrzydowską, Krzeszowice, Skalę, Sławków, Trzebinę i Wieliczkę. Reprezentowane są tu zatem różne typy funkcjonalne miast, co może dowodzić, że jest to proces coraz bardziej powszechny w sieci małych miast. Najmniej osób starych na 100 dzieci przypada nadal w Brzesku, Chełmku, Dąbrowie Tarnowskiej, Dobzyczach i Limanowej.

Ryc. 3. Struktura wieku ludności w małych miastach województwa małopolskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie roczników statystycznych województw z różnych lat

Tabela 3. Struktura wieku ludności małych miast woj. małopolskiego

I.p.	Miasto	1988		1997		1988	1997
		wiek lat 0–14 %	wiek lat 65 i więcej %	wiek lat 0–14 %	wiek lat 65 i więcej %	indeks starości	indeks starości
1	Alwernia	.	.	19,8	14,0	.	70,3
2	Biecz	25,5	12,1	20,1	14,1	47,3	70,3
3	Brzesko	30,3	6,7	22,6	7,9	22,2	34,9
4	Brzeszcze	24,8	7,8	20,9	11,2	31,6	53,6
5	Bukowno	29,6	12,6	20,6	12,3	42,7	59,5
6	Chelmek	28,3	5,2	21,3	7,2	18,5	34,1
7	Dąbrowa Tarnowska	31,1	6,6	23,6	7,8	21,1	33,2
8	Dobczyce	31,1	7,7	26,4	8,0	24,6	30,1
9	Grybów	28,4	9,1	21,5	10,5	32,0	48,6
10	Jordanów	28,6	8,6	25	10,0	30,0	39,9
11	Kalwaria Zebrzydowska	22,4	10,9	19,9	12,0	48,5	60,5
12	Kęty	28,6	7,7	22,1	9,3	26,9	41,9
13	Krynica	26,2	9,9	22,1	12,0	37,6	54,3
14	Krzyszowice	24,3	9,0	18,0	12,5	36,9	69,4
15	Libiąż	29,1	6,8	22,6	8,1	23,3	35,7
16	Limanowa	31,9	6,5	25,4	8,0	20,2	31,6
17	Maków Podhalański	25,3	9,8	21,9	11,8	38,8	53,9
18	Miechów	25,5	10,6	20,5	11,6	41,4	56,7
19	Mszana Dolna	28,3	9,5	24,4	10,5	33,7	43,2
20	Muszyna	29,0	10,0	24,3	11,3	34,6	46,5
21	Myślenice	26,7	7,2	21,0	9,8	27,1	46,5
22	Niepołomice	28,4	10,1	22,1	11,6	35,6	52,5
23	Nowy Wiśnicz	.	.	23,6	11,8	34,2	50,1
24	Piwniczna	29,2	9,5	25,6	10,8	32,6	41,9
25	Proszowice	25,5	8,0	19,6	8,5	31,3	43,6
26	Rabka	25,7	10,4	21,8	12,5	40,6	57,3
27	Skala	25,5	14,9	22,0	14,8	58,2	67,2
28	Stawków	25,2	11,6	16,9	13,8	46,1	81,9
29	Słomniki	23,9	11,0	18,5	11,6	45,9	63
30	Stary Sącz	29,7	9,0	23,8	10,1	30,4	42,4
31	Sucha Beskidzka	24,9	9,9	21,0	10,9	39,7	51,9
32	Sułkowice	29,2	8,6	24,7	9,4	29,4	37,9
34	Szczawnica	28,0	9,9	24,3	11,5	35,3	47,4
33	Świątniki Górne	.	.	25,2	10,8	.	42,9
35	Trzebinia	23,5	10,2	19,8	12,7	43,5	64,3
36	Tuchów	27,2	9,2	21,9	10,9	34,0	49,7
37	Wadowice	27,2	8,4	20,3	9,2	30,9	45,5
38	Wieliczka	22,4	11,2	18,5	12,6	50	67,8
39	Wolbrom	24,7	11,5	21,5	11,5	46,4	53,7
40	Zator	25,6	8,5	23,1	9,7	33,2	42,1
41	Żabno	30,4	8,8	23,8	9,8	28,9	41,0

Źródło: Opracowanie własne

Przeanalizowany przebieg zmian demograficznych w małych miastach obecnego województwa małopolskiego pozwala na ukazanie różnic miast należących do niedawna do odrębnych administracyjnie obszarów. Miasta rozwijające się w obrębie województwa katowickiego charakteryzuje słaba dynamika rozwoju, podobnie jak wszystkie miasta przemysłowe, w których dotychczasowe podstawy rozwoju uległy załamaniu. Miasta byłego woj. bielskiego swoją względnie dobrą pozycję zawdzięczają jeszcze okresowi lat siedemdziesiątych i początku lat osiemdziesiątych. Miasta woj. nowosądeckiego są tradycyjnie nadal najprężniejsze demograficznie. Przykładowo przyrost naturalny w byłym województwie nowosądeckim ciągle jeszcze należy do najwyższych w Polsce, co potwierdzają jego wartości i przebieg również dla poszczególnych miast małych. W tym geograficznym zróżnicowaniu miast widoczna jest od dawna również odrębna słaba pozycja miast położonych i rozwijających się w bezpośrednim sąsiedztwie wielkomiejskiego Krakowa (Rajman 1980). Na niekorzystną sytuację demograficzną wielu małych miast mają oczywiście wpływ zmieniające się relacje na lokalnych rynkach pracy oraz bezrobocie. Z jednej strony wiele małych miast nie potrafiło się jeszcze odnaleźć w nowych, zmienionych warunkach gospodarczych kraju, co ma swój wyraz również w ich sytuacji demograficznej, z drugiej strony natomiast pojawienie się nawet niewielkiego w skali regionalnej impulsu rozwoju ludnościowego w małych miastach może spowodować, że ośrodki lokalne staną się konkurencyjne w swoim rozwoju społeczno-gospodarczym w stosunku do miast średnich i dużych (Runge 1998).

Literatura

- Krakowska A., 1987, *Rola migracji w procesie zaludniania miast i gmin. Przemiany demograficzne województwa bielskiego w latach 1975–86*, WUS, Bielsko-Biała
- Kuciński K., Rakowski W., 1982, *Emigracja w procesie wyludniania się wsi w woj. nowosądeckim*, Rocznik Sądecki, tom. XVII, s. 297–333
- Kwiatek-Sołtys A., 1996, *Czynniki rozwoju demograficznego małych miast w zapleczu Krakowa. Problemy społeczne rozwoju regionalnego*, UŚ, Wydział Nauk o Ziemi, Sosnowiec
- Kwiatek-Sołtys A., 1998, *Zagadnienia współczesnych przemian funkcjonalnych małych miast południowej Polski, na przykładzie woj. tarnowskiego*, X Konwersatorium Wiedzy o Mieście, UŁ, Katedra Geografii Miast i Turystyki, Łódź
- Rajman J., 1980, *Procesy demograficzne w strefie podmiejskiej Krakowa*, [w:] *Rola i funkcje aglomeracji miejskich na przykładzie Krakowa i Ostrawy*, PTG, Kraków, s. 95–102
- Rajman J., 1989, *Studia nad urbanizacją południowej Polski*, Wyd. Nauk. WSP, Kraków
- Rajman J., Kwiatek-Sołtys A., 1998, *Rola małych miast w kształtowaniu struktury przestrzennej wiejskiego zaplecza, na przykładzie województw południowej Polski*, Zeszyty Naukowe WSliZ, nr 5, Rzeszów
- Runge J., 1998, *Przemiany demograficzne w województwach Polski Południowej w latach 1975–1995*, Zeszyty Naukowe WSliZ, nr 5, Rzeszów

AGNIESZKA KWIATEK-SOŁTYS

Demographic changes in small towns of Małopolska province between 1975–97

The article deals with the problem of demographic changes in small towns of Małopolska province between 1975–97. Dynamic of population growth, birth-rate, migration balance and the age structure of small towns are analysed in the paper.